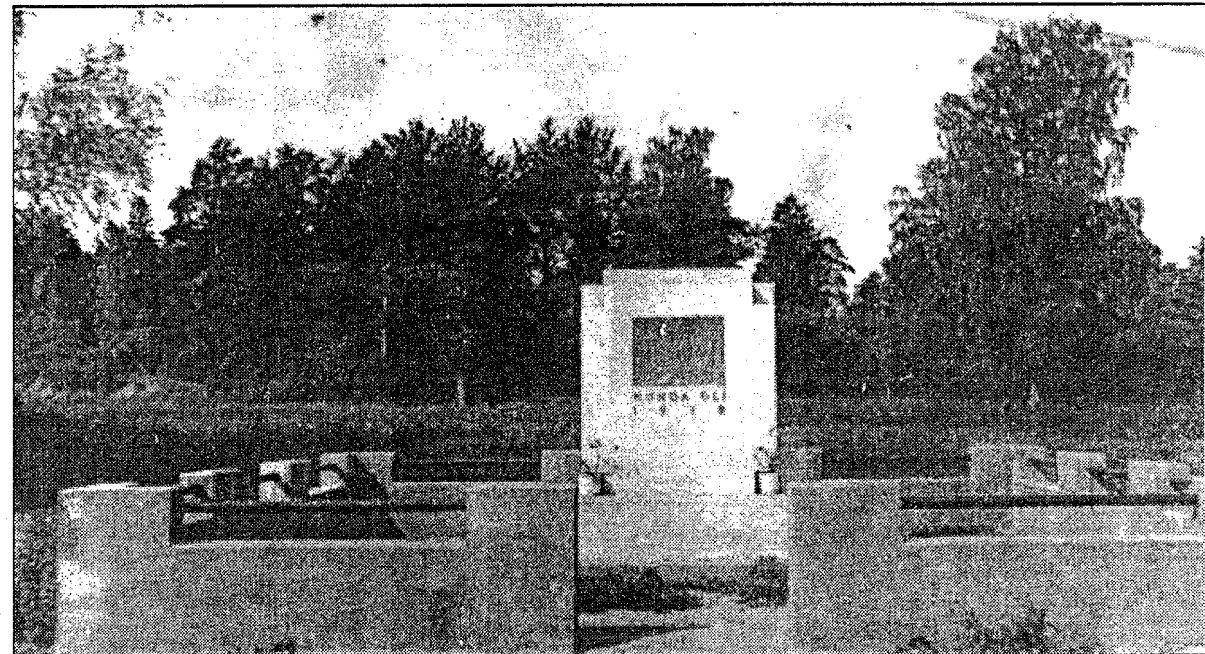

Kes taastaks mõrvaohvrite mälestusmärgi?

75 aastat Palermo massimõrvast

Athiivifoto

Eesti Vabadussõja üks traagilise-
maid sündmusi leidis aset 1918–
1919 aastavahetusel Rakveres. Ala-
tes 16. detsembrist oli linn punavä-
gede valduses. Paari nädala jooksul
vangistati linnast ja ümbruskonna
valdadest üle 160 inimese. 29. det-
sembri hommikul võeti vanglast
mõned vahialused ja viidi 2,5 km
kaugusel asuvasse Palermo metsa,
kus neil lasti kaevata ühishaud.
Meestele öeldi, et see on hukatava-
te saksa sõjavangide jaoks, teistele
vangidele keelati asjast rääkida.

30. detsembri varahommikul tu-
lid vanglasse täidesaatva komitee
liikmed ja mitu punakoimissari. Kom-
itee esimees O. Palgi koos vang-

aga timukate kuulid ei tabanud. Ta
kaotas tulistamise momendil tead-
vuse ja kukkus koos teistega hauda.
Tulles mõne aja möödudes teadvu-
sele, kuulis ta ülevalt jutukõminat.
Keegi naine küsis mehelt: „Kaua sa
neid raisku siin vahid?“ Mees vas-
tas, et seni, kui neist ükski enam ei
liiguta. Pika ootamise järel jutukõ-
min vaikis. Munström ronis laipade
alt välja. Haud oli kinni ajamata,
tapjad võisid iga hetk uute ohvrite-
ga tagasi tulla. Sellepärast otsustas
Munström kirjuga põgeneda. End
siin–seal peites ja varjates kulus
koju jõudmiseks terve päev. Öhtu-
pimeduses koputas ta Prii tänavas
(praegu E. Vilde) koduuksele. Siin

si. Kommuuni 28–päevase võimu-
loleku jooksul tapeti Virumaal ja
Rakvere linnas umbes 150 inimest.
Tribunal langetas surmaotsused
seljataga, ilma et ohver oleks sel-
lest midagi teadnud. Tsiiviiliskute
hukkamise aluseks oli Eesti Töö-
rahva Kommuuni dekreet 3. det-
sembrist 1918, milles on öeldud:
„...iga juuksekarva eest, mis meie
seltsimeeste peast vägivalla teel
maha langes, vastutavad oma elu ja
varandusega kümme valgekaardi-
last, nende naised ja lapsed...“
Dekreedile oli alla kirjutanud J.
Anvelt.

***

laulem Siiakiga hakkas nimekirja järgi vange kambreist välja kutsu- ma. Vangla õuele toodi 16 meest, neile öeldi, et lund roomika. Tege- likult viidi nad tugeva valve all Pa- lermosse valmiskaevatud ühishaua kaldale ja lasti seal maha. Vaiksel hommikutunnil kostusid püssipau- gud ja hukatute hädakisa linna. Ta- petute hulgas olid Rakvere Õigeusu kiriku preester Sergei **Florinski** ja sõjaväearst **Reinik**.

6. jaanuari varavalges kutsuti jälle 16 vangi kambritest välja. Nende seas olid Rakvere Kolmainu koguduse õpetaja Valter **Paucker**, aktsiisiametnik **Hesse** ja Loobu metsäulem Jakob **Raja**. Vangid teadsid, mis neid ees ootab. Osa surmainejaid valdas tuimus, teisi hüsteeria. Neid lohutas õpetaja Paucker. Kui ühishaud Palermos paistma hakkas, alustas Paucker koraali: „Las' ma lähen, las' ma lä- hen...“ Sellega ühinesid kõik sur- mainejad. Nad laulsid, kuni kuu- lid ja täägid nende elu lõpetasid.

Punaväe edasitung peatati 3. jaanuaril Valklas. Algas vaenlase taganemine. Ka Rakveres paikne- nud punakaart tegi 10. jaanuaril et- tevalmistusi põgenemiseks. Sõjatri- bunal andis käsu kõik vangid maha lasta. Sama päeva õhtuhämaruses, umbes kella 4 paiku, hüüti kambri- test 55 vangi välja ja viidi jällegi Palermosse. Hukatavate hulgas oli ka seitse naist, kes käsutati esime- sena haua kaldale, mehed paigutati samas asuvale künkale. Kui naiste pihta raksatas kogupauk, jooksis mitu meest läbi valveaheliku metsa poole. Viiel neist õnnestuski kuuli- rahe all põgeneda, kahte aga taba- sid kuulid, ning laibad lohistati ühishauda.

Umbes kümnemeheliste gruppi- dena hukati mehed. Eelviimases grupis oli Rakverest pärit voori- mees Aleksander Munström. Teda

teda ei oodatud, sest pereisa maha- laskmisest teati juba eelmisel õhtul. A. Munström ei elanud läbielatud õudusi üle, ta haigestus kopsupõle- tikku ja suri kahe nädala pärast.

Ajaloo unarusse on aga jäänud nimed, kel kuulirahe all õnnestus põgeneda. Jääb arusaamatuks, miks eluga pääsenud ei andnud endast hiljem elumärki. Läänud aasta ok- toobris külastas allakirjutanut Kad- rinas elav pensionär, kes ei soovi- nud oma nime avaldada, ning rää- kis, et ka tema isa August **Pirsch** koos kaaslasega olevat Palermo ve- resaunast elusana tagasi tulnud. Isa pääses tervena, haavatud kaaslane aga olevat viidud haiglasse. Nar- vast pärit A. Pirsch olevat 1944. aastal põgenenud USA-sse, kus suri 1979. aastal. Seoses nimede eestistamisega kannab tema poeg eestipärast nime.

Vanglasse jäänud vahialused pääsesid mahalaskmisest. Enne, kui mahalaskjad Palermost tagasi jõud- sid, põgenesid koos punaväega ka vangivalvurid. Kohale jäid vaid valvur Timoleon ja kirjutaja Prink, kes avasid kambrite ukсед ja lask- sid arreteeritud vabadusse. Nende hulgas oli ka A. Munströmi poeg Johannes, kes koos isaga arreteeriti.

12. jaanuaril jõudis Eesti sõjavä- gi Rakverre: alustasid tegevust lin- na ja maakonna haldusasutused. Palermo massimõrva uurimiseks moodustati komisjon, kes 17. ja 18. jaanuaril laskis lahti kaevata kolm ühishauda. Nendest leiti kokku 82 laipa. Peale kuulihaavade oli tape- tuil täägitorkeid ja kolbapurustusi. Kahel ohvril polnud mingisugust haava. Nad olid surnuks kägistatud. Surnukehad anti omastele üle, 12 tapetu isikut ei suudetud aga kind- laks teha, need maeti linnakalmis- tule.

Peale ühishaudades mõrvatute tuvastati hulgaliselt üksikhukkami-

Hukkamispaika, suurema ühishaua kohale, püstitasid Rakvere asutused ja organisatsioonid mälestussamba, mis avati ja õnnistati 10. jaanuaril 1935. Järgnevatel aastatel, kuni 1940. aastani tähistasid linna koo- lid ja asutused mõrvaohvrite mäles- tust ühise rongkäiguga mälestus- märgi juurde, kus peeti leinaaktus. Punavõimud õhkisid Palermo mä- lestusmärgi esimesena Virumaal. Ent varsti pärast seda paigaldasid koolinoortest vabadusvõitlejad sa- masse kohta puuristi, hauale pandi pärgi ja lilli. Miilitsad tegid kõik selle juba järgmisel päeval maata- sa.

„Memento“ Rakvere Ühing tõs- tatas juba 1989. aastal Palermo samba taastamise küsimuse. Vana- de fotode järgi koostas arhitekt Anne Kaldam mälestusmärgi taas- tamise projekti. Mõnda aega tege- les samba ehitamise plaanidega Rakvere KEK-i roheliste organi- satsioon. Kõik jäi aga sinnapaika, sest puudus algatus ja tegutsemista- he. Rakvere Metsamajandi töötajad härra **Valteri** eestvedamisel tegid aga tänuväärse töö mälestusmärgi ümbruse korrastamiseks. Projekti kohaselt rajati sinna väike, umbes 0,2 hektari suurusele maalapile lei- napark, kuhu istutati paarsada puud-põõsast. Need kasvavad üha kõrgemaks ja ootavad mälestus- märgi ehitajaid.

Kes siiski Rakvere organisat- sioonidest ja asutustest võtaks enda südameasjaks Palermo mõrvaohv- rite mälestussamba taastamise? Pa- lermo massimõrv on ju episood Vabadussõjast, mis tuleks jäädvus- tada mälestusmärgina tulevastele põlvkondadele. Ootame rahvusaa- test kantud algatajaid.

Peep Kärp